

Personalia

QÜDRƏT CƏFƏROV: DİLİMİZİN, ƏDƏBİYYATIMIZIN İSTEDADLI ARAŞDIRICISI

1978-ci ilin sonlarında Azərbaycan Elmlər Akademiyası Respublika Əlyazmalar Fondunda (indiki M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu) çalışarkən “XVI əsr Azərbaycan tərcümə abidəsi “Şühədanamə” (paleoqrafiya, orfoqrafiya və tərcümə məsələləri)” mövzusunda namizədlik dissertasiyamı bitirdim və müdafiə üçün Nəsimi adına Dilçilik İnstitutuna təqdim etdim. Həmin vaxtlar elmi işimin müzakirəsi və müdafiəsi ilə əlaqədar adı çəkilən elmi-tədqiqat institutuna tez-tez baş çəkirdim və burada bir neçə əməkdaşla ünsiyyət qurdum, onlarla yaxından tanış oldum. Həmin insanlar sırasında istər savadı, istərsə də mehribanlıığı və istiqanlılığı ilə seçilənlərdən biri də Qüdrət Cəfərov idi. Hazırda 80 illik yubileyini qeyd etməyə hazırlaşan filologiya elmləri namizədi, istedadlı qələm sahibi Qüdrət Cəfərovla tanışlığımın tarixi həmin dövrdən başlayır. 2015-ci ilin sonlarında Dilçilik İnstitutuna rəhbərliyə təyin olunarkən məni köhnə tanış kimi səmimiyyətlə qarşılayanlardan, bu təyinatə sevinənlərdən biri də elə Qüdrət müəllim oldu. Bəlkə də, aramızda olan bu səmimi münasibətlərin səbəblərindən biri də bu idi ki, Qüdrət müəllimmənim orta məktəbdə sevimli müəllimim olmuş Qüdrət Camalova oxşayırdı...

Qüdrət Cəfərovun özünün bu kitabın ön sözündə yazdığı kimi, o ilk məqaləsini indiki Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində oxuyarkən yazıb və məqalə də elə həmin vaxt mötəbər bir elmi jurnalda nəşr olunub. Bu mühüm faktın özü çox şeydən xəbər verir. Birincisi, sirr deyil ki, yalnız və yalnız ən istedadlı tələbələrin təhsil aldığı illərdə elmi məqalələri çap olunubdur. İkincisi, bu məqalə adi yazılardan deyil, o, rusların məşhur “İqor polku dastanı”nda işlənmiş türkmənşəli bir sözüarəşdirməsinə həsr olunmuşdur. Həm də bu məqaləyə o vaxtlar Əbdüləzəl Dəmirçizadə Mirəli Seyidov və Kamil Ramazanov kimi tanınmış dilçi, ədəbiyyatçı alimlər müsbət rəy veribmişlər.

Qüdrət müəllim Bakı Dövlət Universitetini bitirəndən sonra 1967-1970-ci illərdə Moskvada SSRİ Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutunun aspiranturasında təhsil alaraq mükəmməl elmi məktəb keçib. Mütəxəssislər bilirlər ki, o vaxtlar Moskvada aspiranturada oxumaq hər kəsə nəsi b olmurdu. Yalnız ən seçilmiş şəxsləri Moskvaya təhsil üçün

göndərildilər. Həm də Moskvada SSRİ dilçilərinin qaymaqları, görkəmli simaları çalışırdılar. Belə bir elmi mühitdə təhsil almaq, təbii ki, Qüdrət Cəfərovun elmi potensialının artmasında, dünyagörüşünün formalaşmasında öz işini görmüş, müsbət rol oynamışdır. Məhz bunun nəticəsidir ki, o, 1971-ci ilin dekabr ayında Moskvada “Azərbaycan dilində qohumluq terminləri” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını böyük uğurla müdafiə etmişdir.

Bu işin elmi rəhbəri onu “bu mövzuda yazılmış elmi işlər içərisində bütün türkologiyada ən düşünülmüş əsər” adlandırmışdır. Qüdrət Cəfərovun aspiranturada olarkən qazandığı hörmət və nüfuzu ondan bilmək olar ki, onu iki yerdə işə dəvət etmişlər; Coğrafiya sektoru və Dilçilik İnstitutu. Bu zaman onun elmi rəhbərinin dediyi bir söz az şey demir: “Sən burda olsan, biz etimoloji lüğəti tez qurtaracağıq. Müəyyən səbəblərə görə Qüdrət müəllim həmin təkliflərdən heç birini qəbul etməmişdir. Eləcə də o, Coğrafiya İnstitutu üçün yazılmasında yaxından iştirak etdiyi və sonra çap olunmuş bir kitabın müəllifliyindən yazılı surətdə imtina etmişdir. Başqası bunu etməzdi. Filologiya elmləri namizədi Qüdrət Cəfərovun oxuculara təqdim olunan bu topludakı məqalələrinə nəzər saldıqda onların ilk növbədə mövzu rəngarəngliyi, əhatə dairəsinin genişliyi, elmi siqləti və sanballılığı dərhal diqqəti çəkir. Bu məqalələrdən bir çoxu ayrıca bir dissertasiya mövzudur desəm heç də yanılmaram. Qüdrət müəllimin özünün yazdığı kimi, hətta bir məqaləsi üzərində düz 8 il işləmişdir. Bu mühüm amil istedadlı qələm sahibi Qüdrət Cəfərovun öz işinə necə böyük məsuliyyətlə yanaşdığını açıq-aşkar bir şəkildə sübut edir.

Qüdrət Cəfərovun oxuculara, əsasən də peşəkar filoloqlara təqdim olunan “Yüz qarğaya bir kəsək” başlıqlı kitabı – elmi publisistik məqalələr toplusu bir növ müəllifin 80 illik yubileyi ərəfəsində hesabatıdır. Kitabda müəllifin müxtəlif illərdə Azərbaycan və rus dillərində qələmə aldığı və ölkəmizin nüfuzlu elmi jurnallarında, eləcə də ayrı-ayrı qəzetlərdə dərc olunmuş məqalələri toplanmışdır. Müəllifin məqalələri ilk növbədə elmi yeniliyi ilə diqqəti çəkir və müxtəlif sahələri əhatə edir. Onlar sırasında istər ədəbiyyatla, istərsə də dil tarixi və ümumiyyətlə, filologiya və türkologiya ilə bağlı məqalələr üstünlük təşkil edir. Bu baxımdan Qüdrət müəllimin məqalələrini, əsasən üç başlıq altında da ümumiləşdirmək olar: dil və ədəbiyyat tarixi, folklor məsələləri və onun poetik dili, Azərbaycan filologiyası və türkologiyanın ümumi məsələləri.

Müəllifin dil və ədəbiyyat tarixinə aid məqalələri (“Qətran Təbrizi və Naxçıvan”; “Xaqani hünəri”; “Ruzigarın yeganəsi”; “Füzulinin ləqəbi haqqında bəzi qeydlər”; “К происхождению псевдонима «Хатаи» Шах Исмаила”; “Русь и тюркский мир в «Искендер-наме» Низами” və s.)istər dilçilik, istərsə də ədəbiyyatşünaslıq baxımından xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu məqalələri eyni zamanda qədim və orta əsr Azərbaycan tarixinə bir nəzər kimi də qiymətləndirmək olar. Məsələn, “Qətran Təbrizi və Naxçıvan” adlı məqaləsində müəlliffarsdilli Azərbaycan saray və divan ədəbiyyatının ilk böyük nümayəndələrindən olan, XI əsrdə daha çox Rəvvadilərin və Şəddadilərin himayəsində yaşayıb-yaradan Qətran Təbrizinin Naxçıvanla, xüsusən Naxçıvan hakimi Məlik Müzəffər Əbudələflə münasibətlərindən söhbət açır. Qeyd edir ki, Qətran Təbrizinin Naxçıvanda yazdığı və Naxçıvana göndərdiyi şeirlərdən cəmi dördü dövrümüzə gəlib çatıb və mədhiyələr sayca az olsa da, Azərbaycan tarixi, xüsusən də Azərbaycan mədəniyyət tarixinin öyrənilməsi baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Çünki bu mədhiyələrdə XI əsr Naxçıvan tarixi, hökmdar Əbudələfin apardığı müharibələr, onun sərkərdəliyi və müdrik dövlət başçısı olması geniş işıqlandırılmışdır.

Qüdrət müəllim “Xaqani hünəri” məqaləsində görkəmli Azərbaycan şairi Xaqani Şirvani yaradıcılığının mükəmməlliyindən, müəllifin zəhmətsevərliyindən, öz ziddiyyətləri ilə tarixə düşmüş Şirvanşahlar sarayındakı həyatından, saray çəkişmələrinin müdrik ustada sahibinə verdiyi izzətlərdən bəhs etmişdir. Şairin əsərlərindən verilən nümunələr XII əsr saray həyatının müsibətlərini dolğun əks etdirir.

“Ruzigarın yeganəsi” məqaləsinin mövsuzu isə, həqiqətən də, “kənüllər fatehi” (Salman Mümtaz) olan Məhəmməd Füzulidir. Məqalə öz qeyri-adi girişi ilə (ölümündən sonra ustad Füzuliyə verilən ləqəb və ünvanların incələnməsi ilə) diqqəti çəkir. Bundan sonra Qüdrət müəllim eşqdən söz açır və Füzuli zirvəsinin təhlilinə keçir. Füzulinin eşqi nə qədər ilahi mahiyyətdədirsə, bir o qədər də realdır. Bu eşqə qovuşmağa nə qədər can atılsa da, ona yetməmək o qədər zövqvericidir. Buna görə də Füzuli əsərlərindəki qəhrəmanlardan da böyük aşıqdır. Bu aşıqlıq şairi hamıdan fərqləndirir. Müəllif bu fərqlənməni Füzulinin üstünlüyü hesab edir. Füzuli 1) aşıqlıq istedadına; 2) divanəliyin dərəcəsinə; 3) qəminin artıq olmasına, qəmə, möhnətə dözümlülüyünə və s. görə bütün sələf və xələflərindən seçilir. Geniş təhlildən sonra Qüdrət müəllim maraqlı bir nəticəyə gəlir:

“Füzulinin türkcə və farsca divanlarının mütaliəsindən bizdə qalan ən davamlı təəssürat bundan ibarətdir ki, Füzulidə eşq real həyatda olan

bayağılığa, adiliyə, düşüncə və duyğulardakı bəsitliyə, dayazlığa qarşı çıxmaq vasitəsidir.”

Topludakı məqalələrin mövzusunda görünür ki, şifahi xalq ədəbiyyatı və folklor məsələləri Qüdrət müəllimi həmişə məşğul etmişdir. İstər bayatılardan, istər aşiq şeirindən, istər dastanlardan, istərsə də folklorun nəzəri məsələlərindən bəhs edəndə müəllifin bu sahəyə xüsusi vurğunluğu və peşəkarlığı diqqəti cəlb edir.

Kitabdakı məqalələr sırasında “Koroğlu” dastanındakı “Misri qılınc” ifadəsinə, eləcə də ayrı-ayrı folklor mətnlərinin təhlilinə aid məqalələr də elmiliyi və problemə yeni yanaşma baxımından diqqətçəkicidir.

Topludakı məqalələr içərisində “Русь и тюркский мир в “Искендер-наме” Низами” istər həcmində, istərsə də elmi dəyərinə görə xüsusi yer tutur. Təkcə belə bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, müəllif bu məqaləsində müxtəlif dillərdə olan qırx bir qaynaqdan istifadə etmişdir.

Qüdrət müəllimin orfoqrafiya, toponimika və leksikologiyaya həsr olunmuş ayrı-ayrı məqalələri də peşəkar dilçi müşahidəsinin məhsulu kimi xüsusi aktualıq kəsb edir.

Biz inanırıq ki, bu toplu oxucular, xüsusilə filoloqlar tərəfindən rəğbətlə qarşılanacaqdır. Kitabın müəllifini həm 80 illik yubileyi münasibətilə, həm də bu dəyərli toplusuna görə ürəkdən təbrik edir və ona yeni-yeni uğurlar arzulayırıq.

akademik Möhsün Nağısoylu